

Білоус В. С. Бібліотека закладу вищої освіти в умовах трансформаційних змін: наукометричні та бібліометричні технології / В. С. Білоус // Бібліотечна справа у сучасних інформаційно-комунікаційних процесах: тенденції та перспективи, 21 листопада – 3 грудня 2018 р., м. Острог: матеріали IV науково-практичної конференції: URL <https://conf.oa.edu.ua/index.php/libconf/libcon201804/paper/view/35>

В. С. Білоус

директор бібліотеки

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

УДК 027.7:001.89

**Бібліотека закладу вищої освіти в умовах трансформаційних
змін: наукометричні та бібліометричні технології**

У статті піднято питання розвитку бібліотечного сервісу, підвищенню рейтингу вченого та навчального закладу. Відображено інноваційні форми діяльності бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського щодо використання метричних методів вимірювання.

Ключові слова: інформаційні комунікації, бібліотечний сервіс, наукометричні методи, бібліометричні методи, рейтинг університету, бібліотека Вінницького педуніверситету.

**Library of the institution of higher education in the conditions of
transformational changes: scientometric and bibliometric technologies**

The article raised the issue of development of library services, raising the rating of a scientist and an educational institution. The innovative forms of the activity of the library of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University concerning the use of metric methods of measurement are shown.

Key words: information communications, library service, scientometric methods, bibliometric methods, university rating, library of Vinnytsia Pedagogical University.

Актуальність дослідження. Нові освітні стандарти передбачають істотне переосмислення традиційних уявлень про місце і роль бібліотеки закладів вищої освіти (ЗВО), зумовлюють модернізацію бібліотечного сервісу. Відбуваються суттєві трансформаційні зміни всього потенціалу бібліотеки, максимальне наближення її до потреб і сподівань користувачів. Особливості сучасного етапу бібліотечно-інформаційної сфери відображено у Стратегії розвитку бібліотечної справи України до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [14]. Запорукою успішності пропонованих змін є забезпечення наукового супроводу бібліотечно-інформаційної діяльності якісних трансформацій і сталого розвитку галузі та створення системи ефективної внутрішньої й зовнішньої комунікації, просування спільних цінностей і досягнення стратегічних результатів.

Заклади вищої освіти розвивають інституційні політики та стратегії щодо контролю та якістю результатів досліджень з метою розповсюдження, максимізації їх відкритості, доступності та наукового впливу, використовуючи при цьому різноманітні методи вимірювання [4]. Сьогодні актуальним є питання збільшення внеску бібліотеки вищої школи у розвиток інституціональних місій і цілей, впровадження нового спектра послуг, спрямованих на підтримку фахової комунікації, моніторинг, аналіз та інтеграцію результатів досліджень до світового наукового простору формування позитивного іміджу установи у країні та світі [15, 15]. Особливо важливе значення у діяльності сучасної бібліотеки займає активне використання наукометричних та бібліометричних досліджень для підвищення ефективності діяльності як університету так і власне бібліотеки.

Мета пропонованої статті – показати діяльність бібліотеки закладу вищої освіти в умовах трансформаційних змін, розповісти про досвід роботи бібліотеки Вінницького педуніверситету щодо використання науко метричних та бібліометричних технологій у контексті підвищення якості наукової діяльності університету.

Аналіз досліджень. Питанню створення інноваційно-комунікаційних бібліотечних сервісів та використання метричних методів у діяльності бібліотеки присвячено чимало робіт, тема розглядається на наукових конференціях, інтернет-конференціях, семінарах. Методологію та інструментарій наукометрії та бібліометрії вивчають та висвітлюють на сторінках фахових видань Г. Асєєв, Т. Борисова, О. Жабін, Л. Костенко, В. Копанєва, О. Кузнецов, Є. Кухарчук, Т. Симоненко та інші. Дана проблематика є темою досліджень вчених та практиків бібліотечної справи Т. Бондаренко, О. Бруй, Т. Колесникової, С. Назаровця, Н. Ніколаєнко, О. Сербіна, Т. Ярошенко та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського визначається своїми науковими здобутками та потужним науково-педагогічним потенціалом. Ефективно працюють наукові школи, які започатковані корифеями національної науки, щорічно захищаються докторські і кандидатські дисертації, публікуються монографії та наукові статті, зареєстровані і виходять фахові збірники наукових праць. Щорічно на базі університету проводяться міжнародні конгреси, наукові конференції та семінари [6]. Важлива роль у підвищенні якості наукової діяльності університетської науки належить бібліотеці, що реалізовується шляхом сприяння науковій діяльності університету; розвитку бібліотечно-інформаційного сервісу; зберігання наукових надбань; бібліографування творчого доробку працівників університету; участі у корпоративній каталогізації; впровадження менеджменту і маркетингу у діяльність бібліотеки; використання метричних методів вимірювання; адаптації університетської науки у світовий інформаційний простір.

Якісні зміни, які на часі відбуваються у бібліотечно-інформаційному середовищі, характеризуються загальними тенденціями, пов'язаними з: широким розповсюдженням електронних ресурсів; впровадженням та розвитком нових інформаційних технологій. Науковий вектор бібліотеки спрямовується на впровадження нових цифрових послуг із супроводу

університетської науки, здійснення вимірювання впливу та видимості результатів наукових досліджень, підвищення рейтингу університету. Адаптація бібліотеки до реалій цифрового простору вимагає активної участі у системі інформаційних обмінів, здійснювати якісний та оперативний обмін інформацією. Впроваджуючи в роботу нові форми і методи, поєднуючи традиційні та електронні ресурси, індивідуальні та корпоративні методи роботи [7], бібліотека здійснила масштабне коло завдань з інформаційного забезпечення наукових працівників, провела цикл заходів, спрямованих на допомогу науково-дослідній діяльності університету.

Відбувається зміщення акцентів у функціонуванні книгозбірні шляхом нарощування інформаційного потенціалу, інтеграції бібліотечних ресурсів, формування інформаційного поля та швидкого доступу до інформації користувачів освітньої галузі [5]. Бібліотека швидкими кроками просувається до того, щоб рівень наданих нею послуг відповідав європейським стандартам, активно розвиває новий напрям діяльності, бере на себе відповідальність за поширення результатів наукових досліджень учених університету. Це супроводжується впровадженням нових сервісів, які сприяють науковій діяльності ЗВО та включають:

- забезпечення інформаційної підтримки науково-дослідницької діяльності;
- впровадження у практику діяльності нові моделі наукової комунікації (репозитарії, видавництво е-журналів, освітні платформи та ін.);
- інтеграція результатів наукових досліджень до світових БД науково-технічної інформації (повнотекстові, реферативні, наукового цитування);
- моніторинг рівня видимості й впливовості результатів наукових досліджень ЗВО та його періодичних видань у світовому науковому інформаційному просторі;
- допомога науковцям у створенні (упорядкуванні) авторських профілів у БД Scopus, GoogleScholar, у бібліографічних менеджерах та спеціалізованих соціальних мережах, реєстрах ідентифікаторів автора ResearcherID та ORCID;

- аналіз відповідності періодичних видань вимогам наукометричних та реферативних БД;
- навчання вчених різним аспектам інформаційного пошуку, роботі зі світовими БД наукового цитування, соціальними науковими мережами та ін.;
- проведення бібліометричних досліджень щодо різних аспектів публікаційної активності науковців ЗВО та ін. [2, 44-45].

Нові сервіси потребують інноваційних змін і надають університетській бібліотеці нових рис, якими є: зміщення вектора уваги бібліотек до пріоритетності надання послуг автору-вченому; активне партнерство бібліотек на всіх стадіях життєвого циклу наукового дослідження: від інформування та надання доступу до документів, розповсюдження, аналіз та оцінки результатів досліджень [8].

В останні роки спостерігається сплеск інтересу до так званих «метрій» (бібліометрії, наукометрії, інформетрії та ін.). Метричні дослідження – кількісний вимір параметрів певної частини документного потоку для виявлення тенденцій його розвитку або відображеного в ньому знання про об'єкт [1, 3]. Об'єктом наукометрії є наукова діяльність, а предметом – її кількісні закономірності, які використовуються для удосконалення наукової діяльності. Об'єктом інформетрії виступає наукова інформація і наукова комунікація, а предметом – їх об'єктивні кількісні закономірності, які використовуються для удосконалення інформаційної діяльності. Об'єктом бібліометрії є бібліотечна справа, а предметом – їх об'єктивні кількісні закономірності науково-технічної літератури та бібліографії, які використовуються для удосконалення бібліотечної діяльності. Усі ці метричні дослідження сучасного наукознавства взаємопов'язані та активно впроваджуються в діяльності сучасної бібліотеки [1, 9]. До проблематики наукометрії належить коло питань, що торкаються інформаційної моделі розвитку науки, зростання масивів даних, цитованості літератури, вивчення внутрішніх зв'язків у науці на основі бібліографічних посилок, оцінювання

внеску до світового інформаційного потоку, процесу статистичного аналізу наукових напрямів [13, 25].

Трансформація та модернізація вищої школи спрямовує організацію університетської бібліотеки на подальший розвиток системи інформаційного та бібліотечно-бібліографічного обслуговування її користувачів, активного впровадження наукометричних та бібліометричних технологій в контексті підвищення якості наукової діяльності університету. Бібліотека освоює функції навігації в світових наукометричних системах, бере на себе методичне забезпечення робіт з представлення в них доробку ЗВО, підвищення його видимості в системі наукових комунікацій, а також підготовку для ректорату інформаційно-аналітичних матеріалів бібліометричного спрямування [9, 7].

Велика увага приділяється формуванню інформаційної культури викладача та бібліотекаря, що є ключем, який відкриває нові можливості суспільного прогресу та вдосконалення всієї життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві [10, 21].

Ухвалою Вченої ради університету на бібліотеку покладено завдання: організувати спеціальні тренінги, семінари за участю провідних спеціалістів, інформувати науковців університету з питань міжнародної інформетрії, наукометрії, бібліометрії з метою підвищення рейтингу університету. Впроваджуючи наукометричні методи вимірювання, бібліотекарі організовують семінари-тренінги з базових питань інформетрії та бібліометрії. Бібліотека вивчає сучасні інноваційні технології в галузі наукометрії та проводить моніторинг ресурсів всесвітньої мережі Інтернет освітнього та наукового спрямування, намагається бути групою оперативного та якісного консультування з будь-яких питань бібліотечних інновацій. Фахівці бібліотеки надають консультації з культури публікації (оформлення наукових статей, визначення ключових слів, складання списків літератури), підвищують свою роль в усіх напрямках з підтримки наукових досліджень, у т. ч. забезпечують експертизу в бібліометрії, що включає бібліометричні, статистичні та експертні оцінки, визначають бібліометричні показники, такі як кількість публікацій, їх

цитованість, імпаکت-фактор наукового журналу, в якому опубліковано статтю та ін. Бібліотекарі допомагають зареєструватися у наукометричних БД (Google Scholar), створюють профіль вченого, установи та наукового фахового видання у «Бібліометриці української науки», періодично надсилають списки щодо активізації авторських профілів та їх корегування, забезпечують інформаційне наповнення профілів в Google-академії; створюють відео ролики, презентації з бібліографічної культури, бібліометрики, знайомлять вчених університету з особливостями інтеграційних процесів з метою покращення розвитку публікаційної активності та цитування наукових публікацій.

Бібліотека проводить моніторинг наукометричних БД, здійснює редакцію авторських профілів та наукових колективів (університету, факультетів, кафедр, наукових періодичних видань), здійснює формування та використання аналітичних звітів на базі національного ресурсу «Бібліометрика української науки» та інших ресурсів наукометричного спрямування; пошук інформації про науковців університету в наукометричних базах; навчає методики наповнення кафедральних колекцій Інституційного репозитарію ВДПУ, правилам підготовки видань для репозитарію та ін. Систематично ректорату подаються інформаційно-аналітичні матеріали бібліометричного спрямування: про перелік високо цитованих вчених (з індексом Гірше більше 5), відомості про бібліометричні показники та рейтинги університетів України, м. Вінниці та зокрема педагогічних закладів вищої освіти, здійснюється статистика використання публікацій в Інституційному репозитарії тощо.

З переходом університетів України до рейтингової оцінки, бібліотека активно долучилася до вивчення теми «наукометрія», за результатами дослідження складено детальний аналітичний огляд з даної тематики у вигляді презентації «Наукометрія. Базова інформація», який включає розділи: наукометричні показники; рейтинги; наукометричні бази даних; міжнародний науковий рейтинг та шляхи його підвищення [12].

МОН України реалізує проект з підвищення публікаційної активності в міжнародному науковому просторі науковців ЗВО України. Вінницький

педуніверситет отримав річний доступ до БД Web of Science. Бібліотека виступила координатором даного процесу. Посилання на ресурс (доступ за IP) розміщено на головній сторінці сайту бібліотеки. Бібліотекарі вивчають ресурс та виконують оперативне консультування з різних питань його використання представниками кафедр та окремих науковців, надають консультації з організації розширеного пошуку в WoS, формування аналітичних діаграм та звітів. Так, за ініціативи бібліотеки науковці університету стали учасниками вебінарів, присвячених можливостям та методиці використання платформи WoS. Бібліотека просуває та адаптує інноваційні технології у бібліотеці, університеті та глобальному інформаційному просторі, сприяє безперервній освіті в галузі ІКТ всіх категорій користувачів. З цією метою використовуються різні засоби збору та опрацювання статистичної інформації. Серед них: електронний щоденник бібліотеки; статистика використання сайту та інших Інтернет-ресурсів бібліотеки (рейтинги Google-analytics, HotLog, hostciti.net); статистика використання Інституційного репозитарію; вибіркова статистика використання Інтернет-каталогу. З метою покращення роботи бібліотека активно впроваджує у практику маркетингові інструментарії, здійснює методичний моніторинг, якісний та кількісний аналіз бібліотечних процесів, вивчає бібліотечну документацію, контролює основні планові показники. Проводиться промоція бібліотеки, фондів, сайту та інших Інтернет-ресурсів, використовуючи для цього різноманітні форми та методи маркетингу [3]. Маркетингові дослідження, мета яких визначення місця та ролі бібліотеки, носять систематичний характер та сприяють обов'язковому підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників, оптимізації бібліотечних технологій, створенню умов для позитивних змін. Вони дозволяють успішно здійснювати комунікаційну політику, маркетингове планування і контроль, аналіз ринку бібліотечно-інформаційної продукції і послуг. У звітах роботи бібліотеки за допомогою схем та діаграм яскраво відображається динаміка основних бібліотечних процесів: статистика формування електронних ресурсів бібліотеки; формування фонду; відвідування сайту; обслуговування

користувачів тощо. З метою вивчення читацького попиту на ресурси бібліотеки, засобами Google-form, на сайті бібліотеки здійснюється опитування «Ви і бібліотека. Анкета користувача».

Висновок. Стратегія діяльності бібліотеки вбачається у напрямі інформаційно-аналітичного моніторингу та бібліометричного аналізу системи документальних комунікацій університету, створення передумов для представлення науковців у міжнародних реферативних базах і пошукових системах (Scopus, WoS, Google Scholar та ін.), сприяння впровадженню наукових періодичних видань до міжнародних баз даних тощо [11, 24]. Освітянська книгозбірня перебудовує власну діяльність на максимальний розвиток бібліотечних сервісів із підтримки наукових публікацій, надає допомогу з інтегрування публікацій у світові БД, сприяє підвищенню вебметричного рейтингу університету, формуванню бренду вченого тощо. Такі новації сприяють трансформації бібліотеки в учасника науково-освітньої роботи та підвищенню її статусу.

Список використаних джерел

1. Асєєв Г. Наукометрія, інформетрія, бібліометрія: визначення і розмежування. Бібліотечний вісник. 2016. №2. С.3–10.
2. Білоус В. С. Бібліотечний сервіс на допомогу науковій діяльності вищого навчального закладу: матеріали наукової конференції. 15-18 травня 2017 р. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Т. 1. С. 43–51. URL:<http://jpvvs.donnu.edu.ua/article/viewFile/3833/3866>
3. Білоус В.С. Бібліотечні сервіси на допомогу адаптації університетської науки у глобальний інформаційний простір. Вимірювання в бібліотеках: оцінка ефективності та якості роботи. НБ ХНУР. Доповіді Інтернет-конференції. 6-10 червня 2017 р. URL: <http://openarchive.nure.ua/bitstream/document/3668>
4. Білоус В.С. Використання метричних методів дослідження у бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Бібліотеки вищих навчальних закладів: досвід та

перспективи», 19-21 червня 2017 р. НБ ОНМУ ім. І.І. Мечникова: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ ; Одеса, 2017. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2017-1.php3?nm=0

5. Білоус В.С. Електронна бібліотека вищого навчального закладу як середовище швидкого доступу до інформації. Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ: зб. матеріалів Республікан. наук.-практ. Інтернет-конференції. Вінниця, 2010. С.29–39.

6. Білоус В. С., Лазаренко Н. І., Коломієць А. М. Університетська наука у міжнародному інформаційному просторі. Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. пр. Серія «Педагогічні науки»: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції Макаренкознавчий вимір актуальних питань соціальної адаптації особистості» (м. Полтава, 13-14 березня 2017 р.). Полтава, 2017. Т.19. С. 60–67.

7. Білоус В.С., Наугольних С.Г. Корпоративна каталогізація в діяльності бібліотек вищих навчальних закладів, 2014. URL: <http://www.dnrb.gov.ua/datas/upload/files/bilous.pdf>

8. Колесникова Т. Бібліотека ВНЗ: відповідальність за поширення результатів наукових досліджень. Вища школа. 2014. № 4. С. 7–26. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/2416>

9. Копанєва В. О. Наукометрія у вищому навчальному закладі. Вимірювання в бібліотеках: оцінка ефективності та якості роботи / НБ ХНУРЕ, 6-10 червня 2017 р. URL: <http://lib.nure.ua/conf/category>

10. Лазаренко Н. І. Структурні компоненти інформаційної культури викладача педагогічного вищого навчального закладу. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця, 2016. Вип.47. С.18–22.

11. Назаровець М. Служба інформаційного моніторингу як структурний підрозділ сучасної академічної бібліотеки. Вісник Книжкової палати. 2016. № 8. С.24–26.

12. Наугольних С. Г. Наукометрика&відкритий доступ – актуальні пріоритети бібліотеки ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. ДонНУ ім. В. Стуса. Вінниця, 16 с. URL: [PDF] з домену vsru.net

13. Наукометрія: методологія та інструментарій / Л. Костенко, О. Жабін, О. Кузнєцов, Є. Кухарчук, Т. Симоненко. Вісник Книжкової палати. 2015. №3. С. 25–29.

14. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2015 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>.

15. Сербін О., Ярошенко Т. Аспекти формування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти. Вісник Книжкової палати. 2016. № 8. С. 12–15.